Pétervári Zsolt

Tévút és kényszerpálya

VISSZHANG - LIII. évfolyam 33. szám, 2009. augusztus 14.

Az ezredforduló folyamán (hazánk térségi leszakadásának kezdetekor) a közép-európai régió pártrendszerei többségének jobboldalát a gyűjtőpártok kezdték meghatározni. Programjukban a gazdasági-társadalmi modernizáció felgyorsítását, a társadalmi szolidaritási kötelékek gyengítését, az állami redisztribúció csökkentését tűzték zászlajukra. Az azóta eltelt csaknem egy évtized során az EU-hoz egyszerre csatlakozó nyolc posztszocialista államban (valamint a nem sokkal utánuk belépő két felzárkózó balkáni országban) döntően ezen pártalakulatok töltöttek be kormányzati pozíciót. A kirívóan sikeres felzárkózási és növekedési ciklust megvalósító erők akár konzervatívként, akár liberálisként határozzák meg magukat (választott pártcsaládjuktól függetlenül), kivétel nélkül liberális gazdaságpolitikát valósítottak meg. Vajon a térségi pártrendszereknek miért a jobboldali pólusán váltak meghatározóvá a neoklasszikus dogmák? Vajon e - kis túlzással élve a Baltikumtól az Adriáig - szinte mindenütt ható törvényszerűség alól hogyhogy hazánk mentesült a leglátványosabban? E trend részeként kívánom elemezni a demokrata fórumnak az EP-kampány kezdetétől végrehajtott bokrosi iránymódosítását.

(A pártrendszer gazdasági alapú predesztinációja) Ha egy szóval szeretnénk megragadni a lengyel Polgári Platform, a szlovák Demokratikus és Keresztény Unió, az Észt Reformpárt, a Lettország Első Pártja/Lett Út, a litván Haza Szövetsége, valamint a romániai Demokrata Liberális Párt ideológiájának és kormányzati gyakorlatának azonosságát, akkor azt legkönnyebben a neoklasszikus jelzővel tehetnénk meg. A térségi neoklasszikus hullám azon gazdasági koordináta-rendszerből merítette erejét az elmúlt évtizedben, melynek keretében a globális kapitalizmus centrumrégiói a közép-európai térséget elsősorban nem felvevőpiacként illesztették a világkereskedelem körforgásába, hanem döntően feldolgozóipari térségként. A viszonylag alacsony bérszínvonalú, ugyanakkor magasan képzett munkavállalók tömegéből eredő komparatív előnyre építő fenti országcsoport (persze nem teljesen azonos időben) az exportvezérelt növekedési pálya fenntartásában látta biztosítottnak felzárkózási stratégiája sikerét. A látványos makrogazdasági eredményeket (pl. működőtőke-beáramlás, exportdinamika, GDP-bővülés) felmutató modell szinte azonnal kitermelte társadalmi árnyoldalát is. A belső piac és az arra termelő közép- és kisvállalati szféra relatív gyengesége, a ciklikusan jelentkező egyensúlyi nehézségek, a szigetszerű modernizáció, a mélyülő demográfiai krízis, valamint a (széles rétegeket érintő) társadalmi kirekesztődés sikereik tetőpontján ásta alá a régió „csodáinak" alapjait.

Hogy miért éppen a jobboldali liberális erők valósították meg és működtették a legkövetkezetesebb módon e berendezkedést? Az időszakos hullámvölgyekkel az ezredfordulótól egészen a tavaly októberben útjára induló globális krízisig terjedő világgazdasági prosperitás a gazdasági munkamegosztásban egyértelműen kijelölte a régiónak a világgazdasági munkamegosztásban betölthető szerepét. Azonban az államelvű történeti gyökerekkel, szolidaritáscentrikus ideológiával és társadalmilag leszakadó választótáborral bíró térségi szociáldemokrácia aligha vállalhatta a politikai marginalizálódás veszélye nélkül a neoklasszikus gazdaságpolitika képviseletét. A balközép pólus lengyelországi és hazai összeomlása utólag alátámasztotta az ettől való félelmeket; e két országban azonban egy évszázados gyökerekkel bír a balközép urbánus reform hagyománya és az illiberális jobboldal népi tradicionalizmusa közötti ellentét. Mindez eleve elrendelni látszott a neoliberalizmus baloldali struktúrákon keresztül történő jelentkezését. A térségi értékkonzervativizmust tradicionálisan domináló keresztény-szolidaritási elemek, valamint a vidéki, agrárius bázisú hagyományelvű irányzatok sem építhették programjukba a gazdaságot globalizáló, a társadalmat atomizáló nézetrendszert. Maradt a gyorsan modernizálódó nagyvárosi szigetekre épülő jobboldali liberalizmus.

A gazdasági növekedési ciklus hullámain felemelkedő nagyvárosi újközéposztályok - antikommunizmussal és nacionalizmussal átszőtt - életérzésével volt leginkább kompatibilis a neoliberalizmus. Az általánosan elterjedt tévhittel ellentétben azonban az elmúlt évtizedben a régió kormányfőinek javát adó irányzat sehol sem vált képessé a választói csoportok többségét kanalizáló gyűjtőpártosodás megvalósítására (hiszen gazdaságpolitikai gyakorlata több leszakadó csoportot termelt, mint felemelkedőt). A jobbközép liberális dominanciájú koalíciók kizárólag szociálpopulista erők formalizált vagy burkolt hatalmi kooptálásával (illetve a szlovák példát kiemelve a kisebbségi magyar párt támogatásával) tudtak kormányzati többségre szert tenni. A multinacionális feldolgozóipar alacsony munkaerő-szükséglete és külpiaci sérülékenysége eleve instabillá tette a gyors felzárkózásban reménykedő mintaországok modelljét, amit az elmúlt hónapok krízise tovább gyengített.

(Az ideológia-tagadás hagyományelvű ideológiája) Rátérve a magyarországi helyzetre, az eklektikus ellenzéki néppártnak a jobboldal kerekét megállító koherenciazavarából és programhiányából sokáig a demokrata fórum hagyományelvűséget újraértelmező, egyúttal annak megmentésére irányuló koncepciója jelentette az egyetlen reális kiutat. Azonban Bokros Lajos EP-listavezetőségétől kezdve (a küszöb átlépésétől függetlenül!) sikertelennek és lezártnak tekinthetjük a konzervativizmus önálló pártpolitikai reprezentálásának MDF-es kísérletét. Álláspontom szerint a hazánkban többek között Bokros nevével fémjelzett neoklasszikus iskola elméletének, valamint szakmapolitikai gyakorlatának semmi köze nincs a (gazdasági) konzervativizmushoz. Sokkal inkább kapcsolódik a régiónk kényszerpályáját beüzemelő liberális jobboldal irányvonalához. Hogy ahhoz képest mi tesz konzervatívvá egy gazdaságpolitikát?

A konzervatív ideológia egészen a XX. század utolsó harmadáig nem alkotott önálló gazdasági nézetrendszert, hanem mindig más (döntően az adott korban domináns) „izmus" kelléktárából kooptálta gazdaságpolitikai elméletét. A hagyományelvűség természetétől fogva irtózott a mesterségesen kreált eszméktől nem érezvén szükségét saját „dogmarendszer" alkotásának (ez különbözteti meg leginkább a szellemi konstrukciók sokaságát létrehozó baloldali irányzatoktól). A konzervativizmus gyökereitől kezdve az ideológiaellenesség ideológiája, ami kristálytisztán rajzolja ki annak magyarázatát, hogy a különböző politikatörténeti korszakokban az egymásnak ellentmondó agrárius-protekcionista, szabadversenyes, valamint anticiklikus gazdaságpolitikai irályok miért találhatóak meg egyöntetűen konzervatív égisz alatt.

Ezen - tudatosan vállalt, sőt fundamentumnak tekintett - ideológiaellenes alapállás a 70-es évek végétől az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában dominánssá váló neokonzervatív (ellen)forradalom hatására látványosan adta át helyét a konzervativizmus első és mindeddig egyetlen (!) saját gazdaságpolitikai dogmájának. Azóta (legalábbis angolszász értelemben) nincs hagyományelvű párt ezen közgazdasági program vállalása nélkül. Vegytisztán a 80-as évek reagani Amerikájában (majd az azt modellértékűnek tekintő ifjabb Bush alatt) bontakozott ki a legteljesebben a konzervatív gazdaságpolitika. A térségünkben az Egyesül Államok példájánál sokkal jobban ismert thatcheri közpolitikának Amerikában soha nem tapasztalt kiterjedtségű közösségi jóléti struktúrákat kellett visszabontania: elemei között túlsúlyossá tette a neokon irányzattól idegen forrásszűkítő jelleget. Habár a Vaslady antiszociálisnak beállított jövedelempolitikájával kapcsolatban ritkán említik, hogy kormányzásának több mint egy évtizede során éves átlagban három százalékkal emelkedett a brit középosztály reáljövedelme.

Az 1980-ban már évtizedek óta húzódó hidegháborút nem mellékesen megnyerő államférfi, Ronald Reagan az amerikai társadalom csendes többségét mozgósító széles újjobboldali koalíció élén jutott a Fehér Házba, mely együttműködés gazdasági programján természetszerűleg érződött a koalíciós kompromisszumok sora.

(Neokon gazdaságpolitika a gyakorlatban) A (társadalompolitikailag és ideológiailag ténylegesen liberalizálódó) konzervativizmus gazdasági sarokpontjait máig meghatározó reagani modell (reagenomics) döntően három - egymástól látványosan különböző - közgazdasági iskolát egyesített: az egyensúlyőrző *neoklasszikus*t (mai fogalmainkkal élve neoliberálist), az infláció és a kamatszint megfékezésére összpontosító *monetarista*t, valamint az anticiklikus, kereskedelemorientált *neomerkantilista*t. A hosszú

balközép kormányzati periódust követően a stagflációs krízis (stagnáló gazdaság, magas áremelkedési ütem) kellős közepén hatalomra kerülő republikánusok gazdaságpolitikája a hagyományos konzervatív társadalompolitika céljainak (talán mesterséges, de mindenképpen eredményes) megvalósítását szolgálta: *a középosztályosodást*. A gyökereit tekintve egészen Arisztotelészig visszanyúló neokon politikai filozófia leginkább Leo Strauss nyomán vallotta, hogy a demokratikus köztársaság államformája akkor lehet tartósan szilárd és működőképes, ha a társadalomban többen vannak a vagyonnal bírók, mint a nincstelenek. Ezen újjobboldali alapvetést a neokon gazdasági elvek atyjaként tisztelt Hayek úgy fogalmazta meg (a Weimari Köztársaság bukásából kiindulva), hogy egyetlen liberális demokratikus rendszer sem képes fennmaradni az életviszonyok tartós romlása közepette. A neokonok ezen szellemi alapvetésből kiindulva a roosevelti jóléti állam bürokratizmusát és magas adóterheit elvetették ugyan, de magát a jólétet korántsem. A II. világháborút követően létrejövő kétharmados amerikai középosztály megőrzésére a képviseleti demokrácia fennmaradása szempontjából központi jelentőségűként tekintettek, viszont gyökeresen eltérő közgazdasági módszerekkel kívánták elérni azt, mint a baloldal.

A gazdasági konzervativizmus egyszerre valósította meg a belső keresletösztönzést segítő, fogyasztást generáló adócsökkentési programok elfogadását, a beruházásokat élénkítő állami megrendelések fokozását (pl. hadiipar, infokommunikációs szektor) és a költségvetés jóléti kiadásainak szinten tartását (oktatás, egészségügy). Döntően nem a kiadások mértéke változott, hanem azok iránya: a jóléti tételekről áthelyeződött a súlypont a gazdaságfejlesztésre. Az adócsökkentés és a közkiadások szinten tartása miatt hatalmasra duzzadó államháztartási hiány elleni tiltakozásul *az egyensúlyőrző (költségvetési megszorításokat javasló) neoklasszikusok távoztak a neokon koalícióból*. Ekkorra már a korábbi költségvetés-centrikus *fiskalisták* helyett az árfolyam- és kamatpolitikára összpontosító *monetaristák*, valamint a lakossági fogyasztás élénkítését hangsúlyozó neomerkantilisták együttműködése dominálta az újjobboldal gazdaságpolitikáját.

(Beruházás az emberi tőkébe) A korábbiaknál alacsonyabb beruházási és fogyasztási kamatszint, a töredékére leszorított pénzromlási ütem, valamint a nemzeti valuta erős árfolyamának együttese jelezte a konzervatív gazdaságpolitika egyértelmű sikereit, amíg minden idők legnagyobb költségvetési és külkereskedelmi egyensúlytalansága (évről évre jelentős passzívummal záró külkereskedelmi mérleg, magas államháztartási hiány, folyamatosan növekvő államadósság) mutatta meg annak vitathatatlan árnyoldalát. A kitűzött cél maradéktalanul teljesült: a mai napig széles amerikai középréteg az általa megtermelt javak háromszorosát fogyasztja el, jóléte (fokozódó eladósodása és napjaink globális krízise ellenére) továbbra is vitán felül áll. T. W. Schultz *Beruházás az emberi tőkébe* című művében kiemeli, hogy a kapitalista centrumrégió országaiban átlagosan a mindenkori éves nemzeti össztermék harmadát fordítják a társadalmi tőke (lehetőleg egyre magasabb színvonalú) újratermelésére. A centrumok és a (fél)perifériák közötti növekvő különbséget a globalizáció korában elsősorban az okozza, hogy utóbbiak költségvetési bevételeiből, valamint középrétegeik átlagos jövedelmi szintjéből képtelenek finanszírozni humán erőforrásuk generációközi újratermelésének folyamatát, így gazdasági leszakadásuk gyorsulása középtávon eleve kódolva van „fejlődési" pályájukban. Az, hogy hazánk a nem túl perspektivikus félperiférián rekedt, nagyban betudható a középosztályosodásra fókuszáló koherens konzervatív gazdaságpolitika teljes hiányának.

(Összegzés) A fentiek tükrében kijelenthetjük: a közismert közgazdászprofesszor MDF-es szerepvállalása legfeljebb a térségi hagyományelvűség kényszerpályájának hazai tévútjaként értelmezhető. Az egyensúlyőrzésen alapuló bokrosi közgazdasági életmű szakmapolitikai vonásai (fiskális logika, jövedelemszűkítés), társadalompolitikai hatásai és makrogazdasági következményei (emelkedő infláció, a növekedés visszafogása, szűkülő belső piacok) miatt semmilyen szempontból sem tekinthető (neo)konzervatívnak. Pusztán önnön szociális következményeinek negligálása és végrehajtásának elitista módja még nem tesz egyetlen gazdaságpolitikai programot sem hagyományelvűvé. A gazdasági konzervativizmus legfőbb ismertetőjegye, hogy kizárólag középosztályi szemüvegen keresztül hajlandó szemlélni a világot, amely látásmóddal még véletlenül sem téveszthető össze (a makrostabilitás terén

elért vitathatatlan eredményeitől függetlenül) Bokros Lajos ízig-vérig liberális szakmai nézetrendszere. Magyarországon most látszólag úgy tűnik, helyükre kerülnek a dolgok: a baloldal helyett egy sokak vágyaiban régóta várt jobboldali erő kezdi felvállalni a neoliberális gazdaságpolitika elemeit. Azonban e folyamat nem egy új erő révén megy végbe, hanem a hazai konzervativizmus utolsó politikai keretének felszámolásával. A Magyar Demokrata Fórum térségünk jobbközép pártjainak mintájára megteremtheti hazánkban is a versenyelvű, nagyvárosi liberális pólust, de konzervativizmusának csíráit ehhez fel kell, sőt már láthatóan fel is kellett számolnia.